

AZ EVANGÉLIUM MINT BOTRÁNY

Jézusi példázatok interpretációja

A parabolák

Az ókorban szokásos tanítási mód volt a példabeszédek, példázatok általi tanítás, így a zsidóknál is. A példázatok általi tanítás a mai napig a legszemléletesebb tanítói műfaj, tömör és megfejtethető. „Közismert, hogy Jézus semmit sem írt le, hanem szóban tanított, méghozzá példázatokban. A zsidó mashal hagyományhoz nyúlt, amikor egy hétköznapi életből vett hasonlatot vagy képet történeté formált. A példázat az elrejtés és a kinyilatkoztatás műfaja: elrejt az, amit kinyilatkoztat, és kinyilatkoztatja azt, amit elrejt. A példázat az Újszövetség leginkább hermeneutikai műfaja.” (Fabiny 2009b: 222.) „»De ki az én felebarátom?« (Lk 10:29) ... Mi, a nyugati gondolkodásmód képviselői ilyen kérdésre úgy szoktunk válaszolni: »A felebarátom az, aki...« Ehhez képest meglepő, de a közéleti gondolkodásban az a természetes, ahogyan Urunk Jézus kezdi a választ: »Egy ember ment le Jeruzsálemből Jerikóba, és a rablók kezébe esett...« Nem fogalmi eszközökkel válaszol a Mester a szentírásszakértőnek, hanem történettel. Történettel tanít. ... A szövegösszefüggésből nyilvánvaló, hogy a példázat kitalált történet. ... Urunk Jézus remekül kitalált tanító történetéből, példázatából könnyű megtalálni a választ, a tanítást, sőt olyan gazdag választ ad a Mester, hogy hosszú tanulmányozások után is mindig tud új és életrevaló dolgokat mondani mai életünk számára is.” (Komesz 2011: 50.) „Úgy tűnik, a fiktív elbeszélések a metaforikus folyamat külön kategóriáját alkotják. A metaforát nem a történet egyes mondatai hordozzák, hanem az egész struktúra, maga az elbeszélés. ... Úgy is mondhatnánk, hogy ami a parabolában metaforikusan működik, nem egyéb, mint az elbeszélés jelenetszerűsége. Ezzel magyarázható, hogy a feszültség nem betű szerint, illetve metaforikusan értelmezett szavak közt áll fenn, hanem a szókép funkcióját maga az elbeszélés tölti be, s a feszültség a jelenet és a mindennapi élet, illetve valóság ellentétéből adódik.” (Ricoeur 1975/1995: 104–105.) „Megítélem szerint a parabola egy narratív forma összekapcsolása egy metaforikus folyamattal.” (Ricoeur 1975/1995: 54.) „Egy elbeszélést, mondhatni, akkor értünk parabolaként, ha egyúttal átváltható bölcsességi közmondásra vagy eszkatologikus kijelentésre.” (Ricoeur 1975/1995: 110.)

Állításom szerint **a bibliai példázatok értelmezése azon múlik, mi a befogadó hite.** (Borbás 2015.) Ezen nem csak azt értem, hogy abban hisz-e, hogy létezik Isten, vagy abban hisz, hogy nem. A magukat hívőknek tartók hite (istenképe) is jelentősen eltérhet egymástól (a kereszténységen belül is), ami eldönti a példázatok értelmezését. „...nincs egységes értelmezés még hívő emberek között sem.” (Fabiny 2009a: 186.) A Bibliával minden elmélet alátámasztható és mindennek az ellenkezője is: az is, hogy mindenki elnyeri az örök életet (üdvözülni), és az is, hogy a döntő többségre büntetés vár az ún. utolsó ítéletkor (halál/pokol). Ez azért van, mert a Biblia mondatait mindenki aszerint

értelmezi, hogy melyik gondolkodási rendszerben hisz. (Borbás 2014.) Senkinek sem statikus a hite, az folyamatosan változik az évek során, sőt, akár egy napon belül is, és tematikafüggően is. Például lehetséges, hogy valaki úgy gondolja, Isten sohasem haragszik, ugyanakkor néhány saját cselekedetével kapcsolatban mégis azt éli meg, hogy azok miatt Isten haragszik rá. Esetleg valaki úgy gondolja, Isten feltétel nélkül szereti az embereket, ugyanakkor büntudata támad, ha valamit, amiről azt gondolja, Isten elvárja tőle (feltételül szabja), nem tesz meg. Mondható: annyiféle hit van, ahány ember, és mindenki hite rendkívül összetett.

A bibliai jézusi példázatokot kutatva arra jutottam, jelentősen befolyásolja a példázat értelmezését, hogy a befogadó mit gondol/mi a hite Istenről, milyennek képzei Istent. Ugyanazon szöveg, példázat értelmezései lehetnek akár ellentétesek is a befogadók attitűdjétől függően.

Hermeneutikai attitűdök

„Ma már tudjuk, hogy **semmilyen magyarázat nem lehet neutrális**, mert az olvasó döntéseinek előfeltételeiből (pl. intellektuális vagy vallási jellegűekből) indul ki. Az objektivitás álma szertefoszlott.” (Marguerat: 1992/1996: 18.) „Ma már óvatosabb a kritika, mert tudja, hogy egy esemény minden továbbadása egyben értelmezés is. **A puszta tény számunkra nem érhető el.**” (Marguerat: 1992/1996: 24.) Ha valaki objektív, egyetlen igaz jelentésről beszél, nem veszi figyelembe a saját és a nyelv(e) korlátait. A fundamentalizmus úgy tartja, hogy a szövegeknek egyetlen igaz értelme van.

„A szöveg eszköz, arra való, hogy létrehozza saját mintaolvasóját. Az empirikus olvasó az, aki egy feltevést fogalmaz meg a szöveg által posztulált mintaolvasó típusáról. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az empirikus szerző szándékait igyekszik kitalálni, de a mintaszerzőit is. A mintaszerző pedig az, aki mint szövegstratégia egy bizonyos mintaolvasót igyekszik létrehozni. ... A szöveg nem az interpretáció értékkritériuma, sokkal inkább egy olyan tárgy, melyet az értelmezés hoz létre a körkörös kísérletezés során, hogy igazolja magát annak alapján, amit létrehoz. Par excellence hermeneutikai kör nyilvánvalóan. A vasúti menetrendnek és a Finnegans Wake-nek is van mintaolvasója. De az a tény, hogy a Finnegans Wake olyan mintaolvasót ír elő, aki végtelen olvasatot képes találni, nem jelenti azt, hogy a műnek ne lenne titkos kódja. Ez a kód a szöveg rejtett akaratában áll, mely nyilvánvalóvá válik a szövegstratégia terminusaira lefordítva: olyan olvasó létrehozása, aki szabadon kockáztathat meg minden neki tetsző értelmezést, de kötelessége feladni, mikor a szöveg nem erősíti meg legbujább feltételezéseit.” (Eco 1990/2013: 49–50.)

Az isteni üzenet botránya – Botrányközpontú hermeneutika

„A kereszténységben mindig volt hermeneutikai probléma, mégpedig azért, mert a kereszténység egy meghirdetett üzenetből ered. A kereszténység azzal az alapvető üzenettel indul el útjára, hogy Jézus Krisztusban az Isten Országába döntő módon érkezett el hozzánk.” (Ricoeur 1969/1998b: 169.) „The semantic innovation of parables is that they bring the kingdom of God in an unsuspected proximity to the world.” [A példázatok szemantikai újítása az, hogy Isten királyságát meglepetően közel hozza a világhoz.] (Weder 1997: 21.) A példázatok értelmezésének eredménye mindenképpen lelki ered-

mény, a pszichénkre ható folyamat. „Az interpretációs tevékenység egy mélyreható szándékról is tanúskodik: egy idői távolság, egy kulturális szakadék legyőzésének szándékáról; arról, hogy az olvasót egy idegenné vált szöveg kortársává tegye, s hogy így a szöveg értelmét beágyazza abba a jelen idejű megértésbe, amelyet az olvasó önmagáról alkothat. ... Így minden hermeneutika, nyíltan vagy burkoltan, önmagunk megértése a másik megértésének kitérőjén keresztül.” (Ricoeur 1969/1998a: 152, 161.) A szöveg értelmezésének azzal kell végződnie, hogy az olvasó önmagát értelmezi. (Ricoeur 1986: 233–245.)

Végso soron minden jézusi példázat azt mutatja be, milyen Isten országa (akár a szívünkben jelenleg, akár az ígért jövőben), és milyen jellemű maga Isten. Amennyiben valakinek az Istenről való képe az, hogy Isten eljövendő beígért büntetésekkel zsarolja az embereket, az ilyen jellemű Istenben hívó is hajlamosabb lesz más embereket beígért büntetésekkel zsarolni. Tehát a hívők istenképe nagyon is hatással lehet mindennapjaikra, ezért olyan mérhetetlenül fontos, hogy a parabolák funkciószövegek, céljuk az, hogy egész közel hozzák az emberekhez Isten hétköznapi működési módjait: azt, hogy hogyan cselekszik Isten.

„»A betű megöl, a lélek pedig megelevenít« (2Kor 3:6). Ágoston azt tartotta, hogy ez a szöveg kétféleképpen értelmezhető. Egyrészt a betű és a lélek megkülönböztetése megfelelhet a **törvény** és az **evangélium**, a követelmény és a kegyelem között fennálló különbségnek. A betű megöl, mivel a vétkezőtől olyan engedelmisséget követel, amit az nem képes teljesíteni. A lélek pedig megelevenít, mivel új erővel tölti el e bocsánatot nyert bűnöst, hogy a törvény szigorú követelményeinek megfeleljen. ... Ágoston úgy érvelt, hogy az Írás nehezebben érthető részeit a kevésbé nehéz részek tükrében kell értelmezni, és semmiféle allegorikus értelmezés nem fogadható el, ha azt a Biblia más, kevésbé kétértelmű részeinek nyilvánvaló tanúságtétele nem támasztja alá. A Biblia szó szerinti jelentése alapvető a spirituális értelem számára, és korlátozza a lehetséges allegorikus jelentések skáláját három esetben: ha az adott szakasz literális jelentése abszurd, ha az a jelentés megkérdőjelezi az egyház és az Ószövetség élő kapcsolatát, s végezetül, **ha az lelkileg terméketlen.**” (Steinmetz 1980/1994b: 7–9.) „A bibliai szöveg központi üzenete az evangélium, és nem a törvény.” (Steinmetz 1980/1994a: 5.) A bibliai szövegek kontextusa nem verbális. A bibliai szövegek kontextusa maga Jézus. Jézus, mint aki ma is aktívan cselekvő isteni személy. Jézus a bibliai hermeneutika hőse és egyúttal tárgya. Hőse, mint az interpretáció irányítója, tárgya, mint az interpretáció célja. Maga az evangélium, azaz az isteni üzenet egy **botrány**. (Bővebben a Bibliában erről: Gal 5:11, Mt 26:31, Jn 6:61, 1Kor 1:23, 2:14, 1Pt 2:7, Róm 9: 32–33, Róm 11: 9.)

„...tetszett Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által üdvözítse a hívőket. Mert egyfelől a zsidók jelt kérnek, másfelől a görögök bölcsességet keresnek. Mi pedig a megfeszített Krisztust prédikáljuk, aki a zsidóknak ugyan botrányozás, a pogányoknak pedig bolondság ... Mert Isten bolondsága bölcsőbb az embereknél” (1Kor 1:21b–23, 25a)

„A nem lelki ember pedig nem fogadja el az Isten Lelkének dolgait, mert bolondságok neki, nem képes megérteni sem, mivel azt lelki módon kell megítélni.” (1Kor 2:14)

Ha az evangélium, azaz az isteni üzenet botrány, akkor **amennyiben a bibliai szövegek értelmezései nem botrányok (nem megbotrányoztatók), valami félresiklott az in-**

terpretáció során. Az evangélium fő botránya az, hogy „a betű megöl, a Lélek [Isten Lelke] pedig megelevenít”. A betű az emberek törvény- és elvárasközpontú, követelményközpontú gondolkodása, a büntetés-jutalmazás dichotómiára épülő társadalmi életvezetési alapelve, szemben az Isten (= Lélek, evangélium, kegyelem) ajándékközpontú gondolkodásával. A parabola mint műfaj zsenialitása éppen abban rejlik, hogy fentiek megfoghatatlanságát életközelié teszi. Nézzük meg a szőlőmunkások példázatában (Mt 20:13–15) az emberi és az isteni megközelítést! Az emberek azon gyötrődnek, kinek mennyi jutalom/bér, kinek mennyi büntetés (bérhiány) jár. Eközben Isten azt mondja: amit adok, az ajándék (nem jutalom, nem bér, nem büntetés), mindenkinek ugyanaz (ugyanannyi) jár, mert ez az én ajándékom, és én így döntöttem; aki 12 órát dolgozik, annak ugyanannyit adok, mint aki egy órát. Nos, ez az isteni üzenet botránya, más néven az **evangélium, 'a jó hír'**. Egy parabola képes ezt bemutatni egy egyszerű életképben. A parabolák értelmezésekor kialakuló megdöbbenést, az üzeneten való megbotránkozást Jézus tanítványai Jézus testben való szolgálata során is többször átélték. Közvetlenül a feltámadás után maga Jézus magyarázza el tanítványainak az Emmausba vezető úton, hogy megbotránkozásuk furcsa, indokaik nem stimmelnek, hiszen a teljes jézusi tanítás koherens. (Borbás 2013: 69–71.)

„Mert amint Ádámban mindenki meghal, úgy Krisztusban mindenki megelevenedik.” (1Kor 15:22)

„A világkép különbségének kis botrányát el kell hárítanunk ahhoz, hogy kitegyük magunkat az evangéliumi üzenet ma is érvényes nagy botrányának, s hogy életünk megváltoztatásával, felelős döntéssel válaszoljunk a minket érintő egzisztenciális megszólításra.” (Fabiny 2009b: 229.) Az egzisztenciális megszólítás nem túlzó megfogalmazás: az egész lényünket, létünket érinti, hogyan gondolkozunk önmagunkról. Mint egy olyan lényről, akinek rangja van, és rangját egyedül az adja, hogy Isten teremtménye, és Isten gondoskodásának célszemélye, vagy úgy, mint akinek értéke az emberek véleményén múlik, és ha a környezetünk nem ad számunkra rangot, akkor nincs rangunk, senkik vagyunk (és esetleg éppen ezért próbálunk másokat is semminek tartani, hogy a senki-ség elviselhetetlen érzetét csökkentsük önmagunkban).

A jézusi példázatok evangéliumközpontúak, így az interpretációknak is evangéliumközpontúnak kell lenniük. Amennyiben Isten evangéliuma megbotránkoztató, meghökentető, akkor a hermeneutika botrányközpontú hermeneutikának nevezhető. Az interpretáció központi kérdésének kell lennie: mi a lelkileg megtermékenyítő mozzanat? **A lelkileg megtermékenyítő mozzanat mindig azonos a botrány mozzanatával. Azonos azzal az implicit paradoxonnal, aminek bemutatására létrejött maga a parabola.** A gonosz szőlőművesek példázatában a gazda az összes szolgája halála után esztelen módon elküldi a fiát is. A nagy vacsora példázatában a házigazda a távol maradó meghívottak helyébe szegényeket, nyomorékokat, vakokat hív meg az utcákról. A szőlőmunkások példázatában a kevesebbet dolgozó munkások ugyanannyi bért kapnak.

A szőlőmunkások példázata botrány. „Az egyháznak rengeteg fejtörést okozott ez a példázat egészen azóta, hogy bekerült Máté evangéliumába.” (Steinmetz 1980/1994b: 14.) Számptalan interpretációs kísérlet született, azonban ezek közösek voltak abban, hogy azt próbálták megfejtetni, amit maguk a példázatbeli korai munkások is: hogyan lehetséges, hogy a több erőfeszítést tevők ugyanakkora jutalmat kapnak, mint a kevesebbet tevékeny-

kedő kései munkások? (Ez az arányos jutalmak dogmája: Istennek az elvégzett munka arányában kell megjutalmaznia az embereket.) A példázat éppen azt mutatja be, hogy az emberek nem képesek elfogadni, hogy Isten mindenkinek ugyanazt az ajándékot szánja, és nem a munkálkodástól teszi függővé az ígért ajándékát. Ritkán dekódolt mozzanata a példázatnak, hogy a munkába maga a gazda [Jézus] hív, tehát hogy kikből lesznek korai, és kikből kései munkások – az nem a munkásokon múlik. „Luther Márton egy korai szentbeszédében, melyet az 1517-es reformáció előtt mondott el, egyetértett Goch-hal [egy XV. századi flamand teológus, aki megtámadta az arányosság dogmáját], hogy Isten egyenlően jutalmazza a nagy és a kis munkákat. Nem fáradozásaink herkulési mérete, hanem Isten jósága miatt részesülünk jutalomban. Sajnos Luther saját [korábbi] érvelését aláásva egy teljesen elfogadhatatlan [későbbi] érvelést dolgozott ki, azt próbálván bizonygatni, hogy a szőlőskertbe utolsóként bekerülő munkások alázatosabbak voltak, mint az elsőként érkezők, és éppen ezért egyórás munkájuk ugyanolyan értékű volt, mint a zúgolódók 12 órás munkája.” (Steinmetz 1980/1994b: 14–16.) A példázat azonban nem támasztja alá ezt az értelmezést. Sőt, inkább az ellenkezőjét állítja. Nem rögzíti a példázat, hogy lustábbak lettek volna a korai munkások, akik azért lettek dühösek, mert többet dolgoztak, lelkiismeretesen, a kései munkások pedig még napközben is a piacon tébláboltak. „Luther 1525-ben a példázat egy újabb értelmezésével állt elő, amelyben egy kissé más szemszögből intézte a támadását. A példázat lényegében egy dologról szól: Isten jóságának dicséretéről, amely értelmetlenné teszi azt a vallást, amely törvények betartására és jó cselekedetekre alapul. ... A példázat azt mutatja, hogy mindenki érdemtelen, bár nem ugyanabból az okból. A kései munkások azért érdemtelenek, mert a szőlőszedéssel nyújtott teljesítményükkel aránytalan fizetséget kapnak. Az egész napot a szőlőben töltő munkások azért érdemtelenek, mert elégedetlenek azzal, amit Isten ígért nekik. Úgy vélik, hogy fáradozásuk különös elbírálást igényel, és irigylük munkaadójuk jóságát azoktól, akik kevesebbet dolgoztak, mint ők maguk. A példázat azt tanítja, hogy az üdvösség nem emberi érdemeken alapszik, és hogy nincs olyan könyvelési rendszer, amely számot tudna adni Isten és az emberiség viszonyáról. Az üdvösség kifejezetten és kimondottan csakis Isten jóságán alapul.” (Steinmetz 1980/1994b: 16.) Mi az, ami eltér egy hétköznapi élethelyzet képétől a tékozló fiú példázatában?

A tékozló fiú példázata – A befogadó csapdába kerül

A tékozló fiú példázatán vázlatosan bemutatom, hogyan képzelem el a botrányközpontú értelmezés folyamatát.

„**1** A vámszedők és a bűnösök mind igyekeztek Jézushoz, hogy hallgathassák. **2** A farizeusok és az írástudók pedig zúgolódtak, és azt mondták: Ez bűnösöket fogad magához, és velük együtt eszik.

3 Erre ezt a példázatot mondta nekik: **4** Melyik ember az közületek, akinek ha száz juha van, és egyet azok közül elveszít, nem hagyja ott a kilencvenkilencet a pusztában, és nem megy az elveszett után, mígnem megtalálja? **5** És ha megtalálta, örömmel felveszi a vállára, **6** és amikor hazaér, összehívja a barátait és a szomszédait, és így szól hozzájuk: Örüljetek velem, mert megtaláltam az elveszett juhomat! **7** Mondom nektek, hogy ugyanígy nagyobb öröm lesz a mennyben egy megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igaz emberen, akinek nincs szüksége megtérésre.

8 Vagy ha valamelyik asszonynak tíz drahmája van, és egy drahmát elveszít, nem gyűjt-e gyertyát, és nem sepri-e ki a házát, és nem keresi-e gondosan, amíg meg nem találja? **9** És ha megtalálta, összehívja a barátnőit és a szomszédait, és így szól: Örüljetek velem, mert megtaláltam a drahmát, melyet elveszítettem! **10** Mondom nektek, ilyen örövendezés van az Isten angyalainak színe előtt egy bűnös ember megtérésén.

11 Majd pedig ezt mondta: Egy embernek volt két fia, **12** és az ifjabbik azt mondta az apjának: Apám, add ki a vagyonból a rám eső részt! Ő pedig megosztotta köztük a vagyont. **13** Nem sokkal azután a kisebbik fiú összeszedte mindenét, megszerezte vidékre költözött, és ott eltékozolta vagyonát, mert kicsapongó életet élt. **14** Miután pedig mindent elköltött, nagy éhség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett. **15** Akkor elment, elszegődött annak a vidéknek az egyik polgárához, és az elküldte őt a mezejére disznókat legeltetni. **16** És a fiú szívesen megtöltötte volna gyomrát azzal a moslékkal, amelyet a disznók ettek, de senki sem adott neki. **17** Ekkor aztán magába szállt, és ezt mondta: Az én apámnak milyen sok bérese bővülködik kenyérben, én pedig itt éhen halok. **18** Felkerekedek azért, elmegyek apámhoz, és ezt mondom neki: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened, **19** és nem vagyok már méltó arra, hogy fiadnak nevezz; tégy engem olyanná, mint a béreseid közül egy. **20** Felkerekedett, és elment apjához. Amikor pedig még távol volt, meglátta őt az apja, és megesett a szíve rajta. Odafutott, nyakába borult, és megcsókolta. **21** Fia pedig azt mondta neki: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened, és nem vagyok már méltó arra, hogy fiadnak nevezz. **22** Az apja pedig azt mondta a szolgáinak: Ide hamar a legszebb ruhát, adjátok fel rá, húzzatok gyűrűt a kezére és sarut a lábára! **23** Hozzátok a hízott borjút, vágjátok le, együnk most és vigadozzunk, **24** mert ez az én fiam meghalt és feltámadt, elveszett és megtaláltatott. És vigadozni kezdtek. **25** A nagyobbik fia pedig a mezőn volt, és amikor hazajött, és közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot. **26** Előszólított egy szolgát, és megtudakolta tőle, mi folyik itt. **27** Ő pedig azt mondta neki: Az öcséd jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, merthogy egészségben kapta őt vissza. **28** Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Az apja azért kiment, és kérlelte őt. **29** Ő pedig felelve azt mondta apjának: Íme, mennyi esztendeje szolgálok neked, parancsodat soha meg nem szegtem, és nekem sosem adtál még egy kecskegidát sem, hogy a barátaimmal vigadjak. **30** Amikor pedig ez a fiad megjött, aki paráznákkal emésztette föl a vagyonodat, levágattad neki a hizlalt borjút. **31** Ő pedig azt mondta neki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tiéd. **32** Vigadnod és örülnöd kellene hát, hogy a te testvéred meghalt és feltámadt, elveszett és megtaláltatott.” (Lk 15)

Első jelentésszint: egy történet egy családról, egy apáról és két fiáról. A mesélő beazonosítja, hogy paraboláról, kitalált történetről van szó. Az apa kisebbik fia még apja életében kikérte az örökségét, azonban azt eltékozolta. Olyannyira, hogy végül már a legmegvetettebb munkákat végezte, hogy ételhez jusson. A fiú úgy dönt, hazatér. Az apja nagyon örül a fiának, az idősebb testvér azonban nem örül, nem is köszönti öccsét, dühös, mivel úgy érzi, apja megjutalmazza tékozló fiát, őt pedig nem, holott ő évek óta dolgozik apjának. Az apa megdorgálja idősebb fiát, amiért az nem örül a hazatérésnek.

Második jelentésszint: Keressük meg, mi furcsa az elmesélt történetben! Mi az, ami számunkra botrány, ami szokatlan a hétköznapi tapasztalatainkhoz képest? Hiszen a

jézusi példázatok a nem emberit mutatják be emberek számára. Vagyis meg kell keresnünk, mi az, ami túlmutat az evilági kereteken! Az apa szeretete, gondoskodása, öröme az, ami az emberi világ tapasztalataiból kiindulva érthetetlen és meghökkentő. Az apa nem korholja a fiát, nem bünteti meg, nem kéri számon. Azt sem követeli, hogy kérjen bocsánatot (azt a fia magától tette meg), ugyanakkor az apa öröme megelőzi a fia bocsánatkérését, ami azt jelzi, nem volt feltétele a bocsánatkérés. Nem követeli, hogy komolyabb elégtételt adjon a számára, nem szab feltételeket a hazatéréshez.

Harmadik jelentésszint: Mi lehet a szöveg jelentése, ha parabolaként tekintünk rá? A példázatban az atya Istent jelképezi, a fiai pedig az embereket, a teremtményeit. A tékozló fiú példázata sokrétű példázat, beszél arról, hogy Isten feltételek nélkül vágyik ránk, velünk lenni. Beszél a tékozló fiú szenvedéseiről, és arról az utólag tévesnek bizonyult elképzeléséről, hogy ha hazamegy, csak szolgaként fogadják vissza. Bemutatja a bátyja szenvedéseit is, aki a megfelelni vágyástól szenved. Szenvet attól, hogy próbálja magát tökéletesnek feltüntetni, mert azt hiszi, csak így lesz méltó a jutalomra. (Fontos, hogy sok vallásos ember is ezt éli meg a mindennapjaiban.) A tékozló fiú bátyja nem bír örülni az öccse megkerülésének. Ekkor lepleződik le farizeusi gondolkodása. Van, aki magát jónak tartja, míg másokat rosszként bélyegez meg. A báty gondolkodása nagyjából így mutatható be: „Az öcsém kikérte az örökségét még apánk életében, ami nagy tiszteletlenség, majd az egészet eltékozolta, tobzódva élt. Eközben én dolgoztam apánk-nak, sosem bűjtam ki a feladatok alól. Mégis, amikor megjött, nem büntetést kapott, hanem jutalmat. Olyan jutalmat, amelyet én sosem kaptam.” A báty nem érti az Atya viselkedését. Az öcs szintén nem érti, hiszen várja az elképzelt büntetését. (Mi, akikhez szól a példázat, szintén nem értjük a példázat üzenetét – mi vagyunk a harmadik fiú.) Az emberek a bűnös – nem bűnös csoportokba próbálják meg másokat és önmagukat is sorolni. Isten üzenete egészen más lehet: mindenki a fia, és csupán egy csoport létezik.

„Mert azért jött az embernek Fia, hogy **megkeresse és megtartsa, ami elveszett.**”
(Lk 19:10)

Az emberiség pedagógiai módszerei a jutalmazás–büntetés oppozíció mentén működnek többnyire és döntően. A báty jutalmat vár önmagának, büntetést az öccsének. Az öcs szintén úgy gondolja, ha hazatér, meg lesz büntetve. A tékozló fiú példázata Isten alábbi cselekedeteit mutatja be a történetbeli apa által: Isten mindig hazavár, segíti a megérkezést. (Az elveszett juh példázatában haza is visz.) A tékozló fiú úgy véli, ha szolgaként térhet vissza az apjához, már akkor is jól jár. Ehhez képest az apa hangsúlyozottan fiaként és örömmel fogadja a hazatérőt. A díszes ruha, a gyűrű és a saru mind a fiúi pozíció helyreállításának jelképei. A hazavitel/hazavárás és a fiúi rang mint metaforák visszatérő elemek a Bibliában. A *haza* ebben a metaforában az új földet, a mennyet, Isten közelségét jelentik. A fiúi rang, a fiúság arra utal, hogy Isten teremtményeiként Isten fiainak számítunk. A Biblia emberképe szerint minden ember rossz, önző, bűnös. Ezért a *bűnös* nem negatív jelző, csak egy mindenkire igaz tény. Éppen ezért, amikor jót teszünk (nem bűnöst, azaz nem önzőt), az kegyelmi ajándék a részünkre Istentől, így a jó cselekedetek nem számítanak saját érdemnek. Ha nem lehet saját érdemnek tulajdonítani, akkor Isten hozzánk való viszonyulásának sem lehet alapja a jócselekedetek megléte vagy hiánya. (Borbás 2013: 165.)

„Ha azt mondjuk, hogy nincsen bűn mibennünk, magunkat csaljuk meg és igazság nincsen mibennünk.” (1Jn 1:8)

„Ha valaki hallja az én beszédemet, és nem tartja meg, **én nem ítélem el, mert nem azért jöttem, hogy elítéljem a világot, hanem hogy megmentsem.**” (Jn 12:47)

„Mert ki tesz téged különbbé? Mid van, amit nem kaptál volna? Ha pedig kaptad, mit dicsekszel, mintha nem kaptad volna?” (1Kor 4:7)

A fentiek alapján összegezhető, mit mond el a parabola Istenről, mennyiben különbözhet a parabola istenképe a vallás istenképétől/istenképeitől. Valamint az is beazonosítható, mi a lelkileg megtermékenyítő (a botrányos) mozzanat. A hermeneutikai folyamat során választ adunk önmagunknak önmagunkról azon keresztül, hogy választ adunk önmagunknak Istenről, Isten személyéről, személyiségéről, milyenségéről, szeretetének, ragaszkodásának természetéről.

Negyedik (metaértelmezési) jelentésszint: Milyen egyéb állításokat hangsúlyoznak e példázat ismert interpretációi? (Ennek összegzésére most nem térünk ki. Lásd Trench 1861/2006, Kozma 2002.)

Milyen parabolikus környezetben hangzott el a parabola? A példázat közvetlenül Az elveszett juh és Az elveszett dragma példázata után következik Lukács evangéliuma szerint. Az elveszett juh példázatában a pásztor Istent jelképezi, a bárányok az emberek. A parabola azt emeli ki, hogy Isten az, aki megkeresi az eltévedt bárányokat, sőt, a saját vállán viszi haza, azt is kiemeli, hogy mindet megkeresi. Az elveszett dragma parabolájában a gazdasszony az egyik pénzét vesztí el, amit aprólékos gondoskodással megkeres. A gazdasszony Istent ábrázolja, a pénzek az embereket. A három példázatban (a követő tékozló fiú parabolájával együtt) közös történeti elem a megtaláltak miatt érzett határtalan öröm és az ezt ünneplő vigadozás. Akár a juhok esetében a 100, a drachmák száma: 10, mely szintén a teljességet jelenti. A csoport minden tagja szükséges! A csoport minden tagjának megtalálásáért erőfeszítés folyik. Ki az aktív cselekvő a példázatban? Nem az elgurult pénz, nem a bárány, hanem a gazdasszony, a pásztor. Aki elveszett, eltévedt – az nem tud hazatalálni, vagyis nem tud aktív lenni. Az aktív kereső, a gazdasszony itt is Istennel azonosítható be. Amennyiben Isten az aktív fél, nem érthető a keresztény hitgyakorlatnak az a része, melynek során azt állítják, hogy Isten bizonyos cselekedetek végzését várja el ahhoz, hogy elfogadjon bennünket (hogy hazavigyen bennünket).

Mely mozzanatok lelhetők fel egyéb jézusi parabolákban? A magvető példázatában ki az aktív cselekvő? A földek vagy a magvető? A föld passzív – nem is tud másmilyen lenni! Nem a földön múlik, milyen föld, és hogyan terem, hanem a gazdán, azon, hogyan műveli, hogyan gazdagítja a földet, mikor és mivel veti be. Hogyan teszi befogadóvá, jó termővé. Ez tökéletes metaforája lehet annak, ahogy Isten az emberiséget gondozza, műveli, ápolja. Rajta múlik, éppen milyen földek vagyunk, és milyen hiteket vet belénk. Egy gyakori értelmezésben az embernek törekednie kell jó földdé válni – annak ellenére ez az értelmezés, hogy a föld passzív szereplő a képen. Szükséges-e az ember aktivitása ahhoz, hogy Isten megtalálja? Az elveszett ember teljesen passzív állapotát mutathatja Lázár feltámasztás előtt állapota, aki semmivel nem tudott hozzájárulni a feltámasztásához, mert halott volt. Mint több bibliai vers szerint mi is. A passzivitás titka a Biblia legmélyebb titka lehet (lásd 2Móz 14:14). Mit jelent a föld passzivitása? A föld nem tesz semmit. A Gaz-

da táplálja a földet tápanyagokkal, vízzel, ha kell napsütéssel vagy árnyékolással, és magokat ültet belé. És mit tesz a föld? Terem. Mit tesz azért, hogy teremjen? Semmit. Történik fejlődés, változás? Igen. Mikor praktikusabb a föld állapota a fejlődésre? Ha passzív, vagy ha folyton büntudata van, folyton igyekszik jobb földdé válni, ha fél, hogy nem lesz elég jó föld, ha aggódik a sorsáért...? A magunk körül való forgolódás akkor is egoizmus, ha negatív témákat érintve forgunk magunk körül, nem csak akkor, amikor dicsőítjük magunkat. A Földön mindössze 3 típusú vallás/világnézet van:

- amely szerint mindent Isten (a sors) irányít 100%-ban;
- amely szerint mindent az ember irányít 100%-ban;
- amely szerint Isten irányít 100–x%-ban, az ember pedig x%-ban.

További megvilágító kérdések: - Mi a különbség a két fiú között? A vámszedő és a farizeus példázatában a vámszedő tudta, hogy bűnös; a farizeus tudta, hogy a vámszedő bűnös (önmagát pedig jónak tartotta, éppen ezzel az állításával bizonyítja, hogy bűnös, vagyis egoista). Valójában mindketten bűnösök. A különbséget az képezi, hogy az egyik csoport belátja ezt magáról, a másik nem (Lk 18:9–14).

Melyik fiú a bűnös? Ez jó kérdés? Mindenki bűnös (lásd fentebb). Indokolatlan a kérdés.

Melyik testvér az elveszettebb? Lehet, hogy én, a befogadó? Aki mindkét fiú viselkedését elítéltem? A parabolák mindig kilépnek a passzív szöveg szerepköréből. A befogadó-értelmező folyamat során a befogadóban mindig kialakul vélemény, gyakran ítékezés. **A parabolák trükkösek, szellemi és lelki csapdát rejtene.** Tükröt tartanak elénk, de elsősorban nem a történet szereplőiről, hanem önmagunkról. A példázatban a báty elítéli az öccse viselkedését. Én, a befogadó elítélem a báty viselkedését. Miközben zseniálisan rájövök, hogy a báty viselkedése farizeusi, álszent, szeretetlen, könnyen előfordulhat, hogy arra már nem jövök rá, hogy azáltal, hogy erre az értelmezésre jutottam, én magam is azzá váltam. Én, az okos olvasó, a jó ember válok a parabola negyedik szereplőjévé, a báty társtettesévé. („Aki közületek nem bűnös, az vesse rá először a követ” Jn 8:7.) Klasszikus csapda, és belesétálunk, ahogy a többi parabola esetében is. Ennek felfedezése és az önreflexió elmaradása azért is történhet meg, mert a leggyakoribb kérdés a példázatokkal kapcsolatban: mit jelentenek? És nem az: kiket ítéltam el a példázat olvasása közben? Milyen érzéseim, gondolatiam születtek az interpretáció interakciója közben? Pedig az, hogy másokban mit ítélek el, lakmuszpapírszerűen megmutathatja, hogy önmagamban mit ítélek el. Jézus minden alkalommal beleránt bennünket magába a parabolába azáltal, hogy előre tudja, úgymint ítéletek fogalmazódnak meg bennünk. Az ítékezésem mint tett leplez le engem, pont mint a példázatban a bátyot. A szemünk előtt zajlik a példázatban egy erőteljes családi dráma, miközben én, a befogadó csapdába kerülök. Jézus NEM azért meséli a parabolát, hogy annak szereplőiről véleményt alkothassunk, hanem azért, hogy én mint befogadó, példázatértelmező, elveszett, tékozló harmadik fiú kapjak egy (akár nem túl szívderítő) tükröt a belső állapotomról.

Az Atya igényli-e a büntudatot és a bűnbánatot? Tegyük fel a kérdést: mi a botrány? Ha igényli, vagy ha nem? A példázatban nem igényli. A bűn következménye büntetés-e? Vagy Isten engesztel bennünket a mi bűneinkért? Az engesztelő áldozat célszemélye kicsoda? Isten, aki nem haragszik, vagy én? (Vesd össze: Zsid 9–10.)

„És lett hozzám az Örökkévaló igéje, mondván: Ember fia, tudasd Jeruzsálemmel az ő utálatosságait. ... De megemlékezem én az ifjúkorod napjaiban veled kötött

szövetségemről és fenntartok számodra örök szövetséget. És meg fogsz emlékezni utaidról és megszegyenülsz, midőn magadhoz fogadod testvéreidet, a náladnál nagyobbakat a náladnál kisebbekkel együtt, és adom őket neked leányaidul, de nem a veled való szövetség folytán. És én fenntartom szövetségemet veled, hogy megtudjad, hogy én vagyok az Örökkévaló; hogy megemlékezzél és szégyenkezzél és ne legyen neked többé szájnak megnyílása gyalázatod miatt, **amidőn engesztelést adok neked mind azért, amit elkövettél**, úgymond az Úr, az Örökkévaló.” (Ezék 16:1–2, 60–63)

A parabolák hálózata – Az istenkép

„Gyanítom, hogy a paraboláknak akkor és csakis akkor van értelme, ha együttesen vesszük szemügyre őket. ... A parabolák olyan gyűjteményként állnak előttünk, amely teljes értelmét csak egészként mutatja fel. ... Ez azt is jelenti, nemcsak az egyes parabolákon belül van feszültség (az elbeszélés és a metafora között), hanem a különböző parabolák között is. Nem ugyanarról szólnak. Kölcsönös jelentésszefüggéseik [interszignifikációik] hálózata nagyban hozzájárul nem szó szerinti értelmezésükhöz.” (Ricoeur 1975/1995: 109.)

A példázatok fő témája észrevételem szerint az, hogy gyakran (többnyire) nem stimmel az emberek elképzelése Istenről, azaz Isten szeretetének mélységéről. Ami az érdekesség, hogy ezt maguk a hívők igazolhatják vissza éppen azzal, hogy a parabolák értelmezései egymástól annyira eltérőek, akár egymást kizáróak. A szőlőmunkások példázatában azt hitték a munkások, Isten különbséget tesz a korai és a későbbi munkások között. Isten nem tette. A tékozló fiú példázatában a báty jutalmat várt, nem kapott; az öcs ellenben büntetést, de nem kapott. A szőlőmunkások példázata végén a gazda (Isten) nyíltan konfrontálódott az emberekkel, megfogalmazta, hogy azért gonoszok a korai munkások, mert nem tetszik nekik Isten jósága (önmaguk gonoszságát projiciálták Istenre):

„Én pedig ennek az utolsónak is annyit akarok adni, mint neked. Hát nem szabad-e nekem a magaméval azt tennem, amit akarok? Vagy a te szemed azért gonosz [önző], mert én jó vagyok?” (Mt 20:13–15)

A talentumok példázatában szintén nyíltan akörül keletkezik a konfliktus, hogy milyen az emberek istenképe. Kiderül, a szolga mit gondol uráról: kemény, igazságtalan, kiszámíthatatlan – akitől félni kell:

„Uram, tudtam, hogy te kemény ember vagy, aki ott is aratsz, ahol nem vetettél, és ott is begyűjtöd a termést, ahol nem plántáltál. Félelmemben azért elmentem, és elástam a te talentumodat a földbe, íme, megvan, ami a tied.” (Mt 25:24–25)

Ha más a példázatok értelmezése, más lesz a gyakorlati életre való következtetés és a saját életre való vonatkoztatás is. „...megerősítjük J. Jeremias fontos felismerését, hogy ti. a parabolák némelyike – vagy többsége – annak védelmében és igazolására hangzik el, ahogy Jézus a vámosokkal, az utcanőkkel és a farizeusokkal szemben viselkedik.” (Ricoeur 1975/1995: 111.) A parabolák elsődleges funkciója istenképünk kiigazítása lehet, valamint a példázatokból áradó szeretet, remény, kegyelem lelki gyógyító hatása.

[Önreflexió. A szerző nem szeretne volna azt a látszatot kelteni, mintha semleges lenne képes bemutatni a témát. A legtöbb olvasó számára világos lehet, hogy mi a cikk szerzőjének a hite. A szerző szerint semmilyen témát nem lehetséges semleges bemutatni. A teljes semlegesség illúzió. A modell, amelyben dolgozunk, eleve kijelöli, hogy egy jelenségről mi az elképzelésünk. Inkább csak törekedni lehet a semleges bemutatásra, azonban témafüggő is lehet, hogy ennek elérése mennyire sikerülhet.]

Források

Biblia. Károlyi-féle fordítás. 1908-as revízió. [Újszövetségi idézetek]
Biblia. IMIT-fordítás (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat). 1897–1906. [Ószövetségi idézetek]
Biblia. Károlyi-féle fordítás. 2011-es revízió. Budapest. Veritas Kiadó. [A tékozló fiú példázata]

Irodalom

- Borbás Gabriella Dóra 2013. *A Biblia mint kommunikációs tankönyv.* Budapest: Vince Kiadó.
- Borbás Gabriella Dóra 2014. Létezik-e valódi párbeszéd? In: *Nyelv és Tudomány* <http://www.nyest.hu/hirek/letezik-e-valodi-parbeszed>
- Borbás Gabriella Dóra 2015. Hit általi megértés. A jézusi példázatok értelmezésének nyelvi és lelki háttere. *Credo.* XXI. évf. 2. 12–19.
- Eco, Umberto 1990/2013. *Az értelmezés határai.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Fabiny Tibor 2009a. A hermeneutika régi és új útjai. In: Arday-Janka Judit (szerk.): *Szótörténetek. Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok.* Budapest: Luther Kiadó. 175–189.
- Fabiny Tibor 2009b. A Szentírás megértésének akadályai. In: Arday-Janka Judit (szerk.): *Szótörténetek. Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok.* Budapest: Luther Kiadó. 220–231.
- Komesz Mátyás 2011. *Az üzenetcentrikus bibliaelemzés.* Budapest: PTF.
- Kozma Zsolt 2002. *Jézus Krisztus példázatai.* Iránytű Alapítvány.
- Marguerat, Daniel 1992/1996. Az idegen szöveg gazdagsága. In: Luz, Ulrich (szerk.): *A viszály könyve? Egy Biblia – sokféle értelmezés.* Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont. 13–28.
- Ricoeur, Paul 1969/1998a. Létezés és hermeneutika. In: Fabiny Tibor (szerk.): *A hermeneutika elmélete.* Szeged: JatePress. 151–167.
- Ricoeur, Paul 1969/1998b. Előszó Rudolf Bultmannhoz. In: Fabiny Tibor (szerk.): *A hermeneutika elmélete.* Szeged: JatePress. 169–184.
- Ricoeur, Paul 1975/1995. *Bibliai hermeneutika.* Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont.
- Ricoeur, Paul 1986. What is a text? In: David Klemm (ed.): *Hermeneutical Inquiry.* Atlanta: Oxford University Press. 233–245.
- Steinmetz, C. David 1980/1994a. Teológia és egzegézis. Tíz tézis. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Paradigmaváltások a Biblia értelmezésében.* Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont. 5.
- Steinmetz, C. David 1980/1994b. A prekritikai írásmagyarázat elsődlegessége. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Paradigmaváltások a Biblia értelmezésében.* Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont. 6–20.
- Trench, R. C. 1861/2006. *Jegyzetek az Úr Jézus példázataihoz.* Budapest: Evangéliumi Kiadó.
- Weder, Hans 1997. To Speak Metaphorically of God. On the Significance of the Parabolic Speech of Jesus. In: uő: *Metaphor, Parable, Hermeneutics.* Budapest: Centre for Hermeneutical Research. 7–22.